

Itrî Efendi ve Dede Efendi Özelinde Mûsikî ve Mûsikînin Psiko-Sosyal Açından Etkisi

Muhammed Naim Naimi

Öz

Konu ve Amaç: Moussa kökünden gelen mûsikî kavramı, birçok dilde müzik ve bu fonetiğe yakın şekillerde geçmiş ve aynı kelime, Osmanlı kültüründe mûsikî ve günümüzde ise müzik olarak kabul görmüştür. Bu çalışmada da mûsikî şeklindeki kullanım tercih edilmiştir. Bu olguyu icra eden kişi ise mûsikîşinas olarak bilinmektedir. Buhûrizâde Mustafa Itrî Efendi (ö. 1711) ve Hammâmizâde İsmail Dede Efendi (1845), Osmanlı dönemindeki önemli mûsikîşinas üstatlardandır. Bu mûsikîşinas üstatların hayatları ekseninde mûsikînin psiko-sosyal hayat üzerindeki etkileri çalışmamızın kapsamını oluşturmuştur. Bu amaçla mezkûr iki güzide şahsiyetin hayatı, mûsikînin Osmanlı devlet erkânı ve toplumundaki ehemmiyeti, mûsikînin duygu ve düşüncenin ifade edilmesindeki rolü ile Türk-İslam medeniyetindeki yeri üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Buna ek olarak dünden bugüne mûsikînin terapötik yönü ve ehemmiyeti üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda mûsikî-birey-toplum etkileşimi, Itrî Efendi ve Dede Efendi özelinde çalışmanın amacını teşkil etmiştir.

Yöntem: Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden dokümantasyonel yöntemden istifade edilmiştir. Çalışmada konuyla ilgili literatür taranarak veriler elde edilmiş ve elde edilen veriler, betimsel analiz tekniği kullanılarak değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Bu bağlamda mûsikî ile tedavi-terapi ve Itrî Efendi ve Dede Efendi ile ilgili kitap ve makaleler dikkate alınarak mûsikînin birey-toplum üzerindeki psiko-sosyal etkileri saptanmaya çalışılmıştır.

Bulgular: Öncelikli olarak Osmanlı döneminin iki güzide şahsiyetinin hayatı ekseninde mûsikînin ehemmiyeti üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bu iki münevver şahsiyetin mûsikîdeki yeri ve önemi dikkate alınarak mûsikînin birey ve toplum üzerindeki psiko-sosyal etkileri üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede mûsikî kavramı, dünden bugüne mûsikînin terapötik yönü ve insan hayatındaki yeri, belgelere dayandırılarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sonuç: Mûsikî, evrensel dil, insanlığın ahlakını arındıran kutsal bir bilim, melodisi, ritmi ve tonlamasıyla estetik ve manevi bir gerçeklik, sezgisel olarak bizi küçük dünyamızdan alıp yaratıcının sevgisine götüren ve onunla bağ kurmamıza vesile olan bir sanat, bireysel hayattan toplumsal hayata ve sağlıktan terapi ve tedavi sürecine kadar hayatımızın her veçhesine olumlu etkileri ve katkıları olan bir olgudur. Bu olgu, geçmişten günümüze duygu ve düşüncelerin ifade edilmesi, iletişim kurulması ve sosyal hayatın dizayn edilmesine olumlu etki ve katkıları olan bir sanat olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bireyin, içinden çıkamadığı durumlarla baş etmesine yardımcı olma ve ruhsal, mental ve fiziksel rahatsızlıklarına deva olarak kullanılagelmiştir. Itrî Efendi ve Dede Efendi'nin besteleri ve güfteleri, hem bu iki şahsiyetin duygu ve düşüncelerini yansıtan olgu olarak

Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, naimnaimi@karabuk.edu.tr
Asst. Prof, Karabuk University, Faculty of Islamic Sciences, Karabuk/Turkey

*This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.
Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.*

Naimi, Muhammed Naim. "Itrî Efendi ve Dede Efendi Özelinde Mûsikî ve Mûsikînin Psiko-Sosyal Açından Etkisi". *Mutalaa* 2/1 (Haziran 2022), 95-113.

ORC ID: orcid.org/0000-0001-7528-5694
ROR ID: ror.org/04wy7gp54
DOI: doi.org/10.5281/zenodo.6759633

Geliş tarihi: 30.05.2022
Kabul tarihi: 22.06.2022

kullanılmış hem de toplumun neşesinin, duygusunun ifadesi ve düşüncesinin yansıması olarak değerlendirilmiştir. Bestelerinde tercih ettikleri makamlarda, bir yandan bestelenen eserin ehemmiyetine göre makamın seçimi ve diğer taraftan birey ve toplum mental ve psikolojik durumunun dikkate alındığı görülmüştür. Bu yönden baktığımızda müzikinin, doğru zamanda ve mekânda dinlendiği takdirde insanın psiko-sosyal hayatına olumlu etkileri ve katkılarının olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İtrî Efendi, Dede Efendi, Psiko-sosyal Hayat, Müsiki-Birey-Toplum Etkileşimi

Itrî Efendi and Dede Efendi's Music and Its Effect From the Psycho-Social Perspective

Abstract

Subject and Purpose: The concept of music, which comes from the root of moussa, has passed into many languages in forms which are close to this phonetic, and the same word has been accepted as musiki (music) within the Ottoman culture and music today. In this study, its use in the form of music was preferred. The person who performs this phenomenon is known as musician. Buhurizade Mustafa Itrî Efendi (d. 1711) and Hammamizade Ismail Dede Efendi (d. 1845) were important musicians and artists in the Ottoman period. The effects of music on psycho-social life in the axis of the lives of these artists formed the scope of our study. For this purpose, the life of these two distinguished personalities the importance of music in the Ottoman state and society, the role of music in expressing feelings and thoughts, and its place in Turkish-Islamic civilization have been tried to be emphasized. In addition, it has been tried to focus on the therapeutic aspect and importance of music from past to present. In this context, in line with the purpose of the study, the interaction of music-individual-society has been studied through the example of Itrî Efendi and Dede Efendi.

Method: In this study, the documentation method, which is one of the qualitative research methods was used. In this study, the literature on the subject was scanned and the data were evaluated and interpreted using the descriptive analysis technique. In this context, the psycho-social effect of the music was determined by considering the books and articles about Itrî Efendi and Dede Efendi.

Results: Primarily the importance of music has been tried to be emphasized in the axis of the life of two distinguished personalities of the Ottoman period. Considering the place and importance of these two intellectual personalities in music, the psycho-social effects of music on the individual and society are emphasized. In this context, the concept of music has been tried to be determined by basing the therapeutic aspect of music and its place in human life from the past to today.

Conclusions: Music, as a universal language, a sacred science that purifies the morality of humanity, an esthetic and spiritual reality with its melody, rhythm and intonation, an art that intuitively- takes us from our little world to the love of the creator and connects us with Him, and it is a phenomenon that has positive effects and contributions to every aspects of our lives from individual life to social life, health to therapy. This phenomenon, from past to present, has been used as a way of helping people to express their feelings and thoughts, to contribute to their communication, to design their social life, to help them cope with situations they cannot get out of, and as a solution to their internal, mental, and physical ailments. The works of Itrî Efendi and Dede Efendi were used both as phenomena reflecting the feelings and thoughts of these two personalities and were evaluated as the expression of the joy of the society and reflection of their thoughts.

Keywords: Itrî Efendi, Dede Efendi, Psycho-social Life, Music-Individual-Society Interaction

Giriş

Mûsikî kelimesinin, yaygın kanaate göre Yunanca “mousike” kelimesinden geldiği ve bu kelimenin kökeni ise Yunan mitolojisindeki Tanrı Zeus’un dokuz kızının her birine verilen ad olan “Moussa”ya (Muse-Melek) dayandığı aktarılmıştır. Kelime, ilkin M.Ö. 476’da Antik Yunan’da yaşayan şairlerden Pindarus’un güftelerinde geçmiştir. (Gönül - Altıntuğ, 2014, 45; Çoban, 2005, 27). Eski Yunan inanışına göre bu peri kızları, dünyanın güzelliklerini ve düzenini kurmakla görevlidirler. Günümüzde, hemen hemen bütün dillerde bu peri kızlardan mülhem müzik kelimesi kullanılmaktadır (Sönmez, 2008). Bu bağlamda mûsikî, Batı dillerinde music (İngilizce), musik (Almanca, İsveççe, Danca), musikhe (Grekçe) şekliyle Latince köküne benzer şekilde kullanılmıştır. 9. yüzyıldan itibaren İslam kültür havzasına el-mûsîka ve el-mûsikî şeklinde kabul görmüştür. Kelimenin Türk kültürüne bu isimle benimsenmesi, Türklerin İslam’ı kabulünü müteakip gerçekleşmiştir. Osmanlı döneminde mûsikî şeklinde telaffuz edilirken cumhuriyetle birlikte Fransızca telaffuzuna yakın olan müzik kelimesi tercih edilmeye başlamıştır (Gönül - Altıntuğ, 2014, 46). Bu çalışmada ise Osmanlı kültür hayatındaki telaffuz şekli olan mûsikî telaffuzu tercih edilmiştir.

Mûsikî, melodi, ritim ve tonlaması bakımından estetik ve manevi bir gerçeklik olarak görülmüştür (Şahin, 2020, 421). Mûsikîye metafizik ve dinî açıdan yaklaşanlar “görünmezliğin esini”, “sonsuzluğun anlatımı”, “Tanrısal bir sanat”, “gök ve toprak arasında bir uyum”, “insanlığın ahlakını arındıran kutsal bir bilim” vb. şeklinde tanımlarken dil bakımından ele alanlar “Tanrının dili”, “evrensel bir dil”, “insan ruhunun dili”, “insan ruhunun anlayabileceği biricik dil” vb. şeklinde tanımlamışlardır. İçerik bakımından tanım yapanların, ses ve duygular arasındaki ahenge hitabı üzerinde durmuş, mûsikînin yapısı açısından bakanlar, seslerin ahenginden ve kulağa hitabından söz etmiş ve bir alan olarak görenler ise onu, seslerden oluşan bir sanat olarak görmeyi tercih etmişlerdir (Uçan, 1994, 11-12).

Mûsikînin, estetik ve manevi özelliği bakımından muhtelif sosyo-kültürel yönleriyle farklı etkileşimlerde bulunduğu ifade edilmiştir. Bu yönüyle müzik-mûsikî, içerisinde dinin de şamil olduğu “kültürel sistemlerin anlam öbeklerini güçlü bir biçimde ileten, iletirken de tekrar yorumlayıp yaratan kültürel bir sistem” olarak görülmüştür (Şahin, 2020, 421). Sezer’in aktardığına Platon mûsikîyi, sesler yardımıyla insan ruhuna erdemli bir biçimde nüfuz eden harikulade bir eğitim sanatı olarak görmüştür. Jean Jacques Rousseau ise seslerin insanın kulağına hoş gelecek biçimde tanzim etme sanatı olarak tanımlamıştır (Sezer, 2010, 1596). Başka bir ifadeyle mûsikî, “farklı perdeleri, armonik bir düzende, farklı süre, yoğunluk ve tımda bir araya getirebilme sanatı” şeklinde tanımlanmıştır (Yazıcı, 2017, 90). Bu bakış açısında mûsikî, insan beyninin yarattığı bir olgu olarak görülmüştür.

Mûsikî’nin asli gayesinin ise mana olduğu belirtilmiştir. İnsanı en yüce varlığa götüren ve ruhi tepkilerin en iyi biçimde ifade edilmesine zemin hazırlayan bir sanattır. Bundan yola çıkılarak denilmiştir ki mûsikî, kelimelere döktürülemeyen duygu ve düşüncelerin, seslerin bir araya getirilmesi sayesinde estetik dil meydana getirmektedir. Bu yorumları yaptıktan sonra Koca mûsikî’yi, “sezgisel anlayışla bizi küçük dünyamızdan alıp yaratıcının sevgisine götüren ve onunla bağ kurmamıza vesile olan bir sanat” olarak tarif ve tasvir etmiştir (Koca, 2020, 395).

Mûsikî’nin eski Mısır ve Hint yarım kıtasına ve oradan da Yunan ve Romalılara geçtiğini ve ilk dönemlerdeki anlayışa göre Tanrı icadı düşüncesi karşısında kimileri ise insanoglunun kuş, rüzgar vb. sesleri taklit ederek geliştirdiğini ileri sürmüşlerdir. İslam

akidesine göre ise mûsikî, insanoğluna Yaratıcı tarafından verilen fitrî kabiliyet mahsulü bir sanattır. İnsanoğlu bu sanatı, çevresine bakarak ve akıl ederek geliştirmiş ve peyderpey modern dönemdeki haline getirmiştir (Arslan, 2020, 373).

Mûsikînin var oluşu hakkında yukarıda da birkaçından bahsedildiği üzere muhtelif görüşler vardır. Kaynağını Hz. Adem'e kadar götürülen olduğu gibi Hz. Adem'in torunları tarafından bulunduğu, Tanrı icadı olduğu vb. birbirinden farklı görüşler vardır. Fakat eskiçağlardan günümüze kadar mûsikînin dinî ayinlerde kullanıldığı, erdemlerin kaynağı olduğu, hasta iyileştirme ve yağmur duası için çıkıldığında okunan toplu ilahilerle ifade edildiği (Kırgızlar), hangi tanrıya tapınılacaksa o tanrının dilinde şarkılar söylendiği (Hitit), ruhlarla irtibata geçmek için kullanılan bir tür dinî ayin olduğu (Şaman vb.) görülmüştür (Göher, 2011, 309-310).

Mûsikî, toplum içinde çoğu defa bir eğlence aracı olarak algılanmıştır. Fakat işin hakikati ise bu çalışmada da önemle üzerinde durulduğu üzere mûsikînin, insanoğlunun duygu, düşünce ve estetik bakış açısını yansıtan bir sanat olduğu meselesidir. Bu yönüyle mûsikî, insanın duygu ve düşüncesinin yansıtılmasının yanı sıra sosyal ve psikolojik hayatına ettiği etki bakımından da mühimdir. Çünkü mûsikî, Gençel'in de isabetle belirttiği üzere bireyin ifade yeteneğini geliştirici, estetik kabiliyetini güçlendirici, yapıcı düşünme kapasitesini yükseltici, akademik performansını artırıcı, okuma-anlama kabiliyetini geliştirici, eğitimine katkı sağlayıcı, sosyal ilişkilerini geliştirici, kendine özgüvenini yeniden kazandırıcı, fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklarını iyileştirici bir unsurdur (Gençel, 2006, 701-702; Uyar - Korhan, 2011). Buna örnek olarak mûsikî, 15 ve 16. yüzyılda melankoli rahatsızlığının tedavisinde yegâne deva-çare olarak kullanılmıştır (Doğan, 2006, 60). Mûsikînin insan haricindeki canlı türleri üzerindeki etkileri de araştırma konusu edilemiş ve onlarda stresi azaltıcı etkisinden söz edilmiştir. Hayvanların verimini artırmak amacıyla mûsikîden yararlandığı zikredilmiştir (Oyan - Sağlamtimur, 2016; Sezer, 2011, 1474; Karamızrak, 2014).

Çalışmamızda, mûsikî sanatının psiko-sosyal hayattaki mezkur etkileri, İtrî Efendi ve Dede Efendi'nin hayatı ve icra ettikleri eserler çerçevesinde değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Bu bağlamda İtrî Efendi ve Dede Efendi özelinde mûsikînin dünden bugüne toplum psikolojisi üzerindeki etkisi, sanata verdikleri değer ve katkıları, bu çalışmanın ana konusunu oluşturmuştur. Ayrıca mûsikî ve mûsikînin bireysel hayattaki yeri, yine çalışmanın konusu arasında değerlendirilmiştir.

1. Yöntem

1.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Mûsikî-birey-toplum etkileşimi, İtrî Efendi ve Dede Efendi özelinde çalışmanın ana amacını teşkil etmiştir. Bu çerçevede İtrî Efendi ve Dede Efendi'nin kısa özgeçmiş ve eserlerine değinilmesi de çalışmamız amaçları arasında görülmüştür.

Osmanlı Devleti'nin iki muteber sanat insanının, sanat hayatı eksenli bir bakış açısıyla psiko-sosyal açıdan ele alınması, çalışmamızı önemli kılan hususların başında gelmiştir. Ayrıca Türk-İslam Medeniyeti'nde mûsikî sanatının, psiko-sosyal hayata etkileri bakımından değerlendirilmesi, çalışmamızın önemine önem katan hususlardandır.

1.2. Çalışmanın Metodu

Literatür taramasına dayalı olarak yürütülen bu çalışmada veriler, belgesel tarama tekniğiyle elde edilmiştir. Belgesel tarama tekniği ise mevcut kayıt ve belgelerden çalışma

İtrî Efendi ve Dede Efendi Özelinde Mûsikî ve Mûsikînin Psiko-Sosyal Açıdan Etkisi

verilerinin toplandığı bir tekniktir (Karasar, 2022, 229). Veri türü olarak ikinci verilerden yararlanılmış ve betimsel analiz tekniğiyle değerlendirilmiştir. Betimsel analiz tekniği, elde edilen verilerin daha önceden belirlenmiş olan başlıklar altında işlenip yorumlanmasıdır (Altunışık vd., 2007, 268).

2. Mûsikînin Psiko-Sosyal Etkisi

Mûsikî, insanlar için sadece duygu ve düşüncelerini ifade etme, iletişim kurma, sosyal hayatlarını tertip etme sanatı olarak değil, birtakım ruhsal, mental ve fiziksel rahatsızlıklarını tedavi ve terapi sanatı olarak da kullanılmıştır. Ayrıca devlet-millet birlikteliğini teşkil veren, savaşta ordudaki askerlerin heyecanlarını artırarak onların sevk ve idare edilmesine yarayan ve onların moralini yüksek tutan bir araç olarak kullanılmıştır (Ak, 2006, 97). Gönül – Altıntuğ, mûsikî sanatı aracılığıyla insanların, duygu ve düşüncelerini ifade ettiklerinden ve bu sanatı, bir iletişim aracı olarak kullandıklarından söz etmişlerdir. (Gönül - Altıntuğ, 2014, 46).

Mûsikî, beşeriyetin gerçekleştirdiği en önemli sanat dallarından biridir. Uygarlığın gelişimi, mûsikînin gelişimi ile paralel devam etmiştir. Toplumların kültür tarihleri incelendiğinde, seslerin ve musikinin bireyler ve toplumlar üzerindeki etkisi açıkça görülecektir. Göher mûsikînin değer sistemleri üzerinde etkisi olduğundan söz etmiş, kültürel değişimi hızlandırdığından ve bireylerin, hayattaki yeni rol ve yaşam biçimlerine yönelmesine katkıda bulunduğundan bahsetmiştir. (Göher, 2011, 306). Uyar - Korhan'ın mûsikî ile ilgili Konfüçyüs'ten "*mûzik yapıldığı zaman kişilerarası ilişkiler düzelir, gözler parlar, kulaklar keskin olur, kanın hareketi ve dolanımı sakinleşir*" cümlesini aktararak mûsikînin psiko-sosyal hayattaki etkisinden söz etmiştir (Uyar - Korhan, 2011, 142). İlkçağ insanı mûsikîyi, hayatlarını kolaylaştıran bir araç olarak görmüştür. Bu minvalde dünden bugüne insanın avlanma, haberleşme, aralarındaki ilişkiyi tanzim etme, anlaşma, şifa bulma gibi hayatını ihtiva eden her alanda kullanılmıştır. O dönemlerden itibaren insanoğlu, mûsikîyi gündelik yaşamında ve tapınma, inanç ve nihayet ruhsal sıkıntılarının tedavisinde kullanagelmıştır (Sönmez, 2008, 18-9).

Mûsikînin bireysel ve sosyal hayata etkisi konusunda yapılan araştırmalarda birey, kendi kültürel mûsikîsinden daha fazla etkilendiği öne çıkmıştır. Bunun altında yatan nedenlerin başında ise bireyin, kendi kültürel mûsikîsini vasıtasıyla daha sağlıklı iletişim kurma kabiliyetinde olmasıdır. Bununla birlikte bireylerin mûsikî ile ilgili anlayış ve algılayış biçimleri, onların yaşadığı sosyo-kültürel çevre ve aldığı eğitime göre farklılıklar arz ettiği ileri sürülmüştür. Bu konuda Gençel, toplumu oluşturan fertlerin, dinledikleri mûsikî eserleri, sadece kişisel veya sosyal yargıları dolayısıyla kabul ettikleri ya da reddettiklerinden söz etmiştir. (Gençel, 2006, 702).

Mûsikî, bireyi toplum içinde iletişim kurması, işbirliği yapması, grup halinde hareket etmesi ve sosyal bütünlük sağlamasında önemli fonksiyonlar icra etmektedir. Bunun yanı sıra mûsikî, algılama, öğrenme, öğretme, bellek, duygu ve düşünce gibi bireyin muhtelif yönlerden zihnini faaliyete geçiren bir olgudur. İşlevselliği açısından ise satranca benzetilmiştir; Her ikisi de yüksek düzeyde beyni fonksiyon icra etmeye etmektedir. Mûsikî ile uğraşmanın mekânsal zekanın gelişiminde de olumlu ve önemli katkısından söz edilmiştir (Yazıcı, 2017, 90). Güney'e (2019) göre mekânsal zeka kavramıyla "*yerin merkezinden uzayın derinliklerine ve siber dünyaya kadar her yerde gerçekleşen olguların ve insan faaliyetlerinin mekânsal modellemesinde, analizinde, görselleştirilmesinde, mekânsal problemlerin çözümünde ve mekânsal karar vermede yapay zeka yöntemlerinin ileri teknolojilerle birlikte toplum yararına kullanımı*" anlaşılmaktadır. Kısaca ifade etmek icap

ederse mekânsal zeka, dünyayı görüldüğü şekliyle algılayabilme, nesnelere görünümünü zihinde canlandırabilme ve bunlar arasındaki farkları kavrayabilme kabiliyetidir. (Yazıcı, 2017, 90).

Musiki ayrıca bireyleri ve ait olduğu toplumu biçimlendirme, değiştirme ve geliştirmede gücü hissedilen bir etkiye sahiptir. Deneysel bir çalışmada ortaya konulduğu üzere mûsikî eğitimi alan öğrencilerin almayan öğrencilere nispetle eğitimlerinde daha başarılı oldukları ortaya konulmuştur. Bu bağlamda mûsikî eğitiminin, bireyin okuma ve öğrenme kabiliyeti ile dil gelişiminde olumlu katkısı olacağı aktarılmıştır (Çaydere, 2006, 133-134). En mühim tarafı ise bireylerin, diğer alanlardaki kabiliyetlerinin geliştirilmesinde, yaratıcılıklarının ve ilgilerinin artırılmasında önemli role sahip olmasıdır (Babaç - Yıldız, 2018). Bir başka çalışmada mûsikîdeki nüanslı çalımların, beynin duygu, dikkat ve konuşma algısıyla irtibatlı bölgelerini aktive ettiği ileri sürülmüştür. Musikin bireysel gücünün yanı sıra sosyolojik olarak duygu, düşünce, fikir ve savunuları ifade edebilme durumu da söz konusudur. Mûsikînin zengin anlatım gücü ve halk kitlelerini birleştiriciliği evrenseldir ve bu güç, gelişmiş toplumlarda olduğu gibi az gelişmiş toplumlarda da vardır. Konuyla ilgili Göher, hem dinin hem de mûsikînin birleştirici gücünden söz etmiştir. O, hem mûsikînin hem de dinin, insanların beraber yaşama gereksinimine katkıda bulunan sosyolojik bir kurum olduğunu belirtmiştir. (Göher, 2011, 309).

Mûsikî, bir kültürde cinsellikten, kadın-erkek-çocuğun toplum tarafından algılanma biçimine, dinî değerlerden iş ahlakı, çevreye bakış açısı ve uyumu vb. gibi davranış şekillerine ve toplumsal normlar ve değerlere kadar hayatın bütünsel açıdan ortaya konulmasını aksettiregelmiştir. Bu psiko-sosyal değerlerin ifade edilmesi, uygulanması ve güçlendirilmesine katkılarda bulunmuştur (Ak, 2006, 83).

Platon mûsikînin ilahi ve ilahın beşere lütfu olduğundan söz etmiş ve şiir ve makamların, doğru tercih edildiği takdirde insana pozitif etkiler edebileceğinden söz etmiştir. Özellikle doğru mûsikî parçalarının tercih edilmesi, ergenlerin terbiyesinde ve kanunlara uyma davranışı göstermelerinde mühim ve etkili olabileceğinin altını çizmiştir (بلخاری،

20.05.2022). Nitekim Sezer (2011) yaptığı bir çalışmada mûsikî türlerinin, bireylerin öfke kontrollerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre arabesk dinleyenlerin Türk halk, klasik vb. mûsikî dinleyenlere nispetle öfkelerini kontrol etmede zorlandıkları saptanmıştır. Öfke kontrol puanlarının en yüksek olduğu grubu ise klasik müzik ve ney dinleyenler oluşturmuştur. Bununla birlikte o, mûsikînin doğru tarz ve zamanda tercih edilip verilmesinde fayda olduğunun, aksi halde tersi sonuç verme ihtimalinin var olabileceğinin altını çizmiştir

Tarih boyunca çeşitli milletlerde Mûsikî, kötü ruhlardan kurtulma, hastalıklardan uzaklaşma ve şifa bulma gibi terapötik araç olarak kullanılmıştır. Türklerde bu yöntemle terapi-tedavinin geçmişi 6000-8000 yıl eskilere kadar götürülmüştür. Özellikle akıl hastalarının tedavisi için darüşşifa/bimâristân adıyla anılan hastanelerde mûsikî ile tedavi ve terapi yönteminden istifade edilmiştir. *Fatih Darüşşifası* ve *Edirne Darüşşifası* buna örnek olarak gösterilebilir (Gençel, 2006; Utebay, 2020). Mûsikî ile tedavinin sistematik olarak uygulandığı ilk bimâristan (Nureddin Hastanesi) ise Türk Atabegi Nureddin Zengi tarafından 1154 yılında (Dımaşk) Şam'da kurulmuştur. Bu hastanede, 17. yüzyıllara kadar psikolojik rahatsızlığı olan hastalar, mûsikî ile tedavi edilmiştir (Ak, 2006, 140-142; Çoban, 2005, 47). Günümüzde ise bu bimâristan/hastane, Arap Tıp ve Bilimler Müzesi (Methafetü't-tıb ve'l-ulûm inde'l-Arab) olarak kullanılmaktadır (Beksaç,

2007, 33/263). Mûsikînin bu tarz kullanımını, literatürde mûsikî ile tedavi-terapi olarak görülmüştür.

Müzikterapi, müzikoterapi ve müzik ile terapi olarak da bilinen bu kavram, çalışmamız boyunca mûsikî ile tedavi-terapi şeklinde kullanılmıştır. Gencel, mûsikî ile tedavi kavramını şöyle tanımlamıştır: “Müzikal seslerin ve melodilerin fizyolojik ve psikolojik etkilerini çeşitli ruhsal bozukluklara göre ayarlamak suretiyle, düzenli bir yöntem altında yapılan tedavi şeklidir” (Gençel, 2006, 697). Mûsikî eserlerinin yardımı ile ve bu alanda ihtisas yapmış bireyler tarafından tedavi ve terapi sürecine uygun bir ortamda yürütülen bir yöntemdir. Bu tedavi yönteminde ferdin, zihinsel ve fiziksel sağlığına kavuşması ve düzeltilmesi amaçlanmaktadır. Mûsikî, bireyin fiziksel, psikolojik, sosyal ve zihinsel ihtiyaçlarına uygun olarak seçilip uygulandığı bir uzmanlık alanı olarak görülmüştür. (Çoban, 2005, 29-30). İnsanoğlu, muhtelif hastalıklarının şifası için çeşitli tedavi yöntemlerine başvurmuştur. Mûsikî ile tedavi ve terapi yöntemi de bunlardan birisidir.

Türk-İslam medeniyetinde özellikle tasavvuf erbabı mûsikî ile iştilig etmiş, önemsemiş ve gelişmesine önemli katkılar vermiştir. Mûsikî ile tedavi yöntemine gelindiğinde ise Türk-İslam kültüründe Zekeriya er-Razi (854-932), Ebu Nasr b. Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ el Farabi el Türki (870-950), Ebu Ali b. Sina (980-1037) gibi şahsiyetlerin ön plana çıktığı görülmüştür. Bu hezarfen alimlerden özellikle mûsikî konusunda da öncülük misyonunu üstlenen Farabi, Türk mûsikîsi makamlarının insanın halet-i ruhiyesine etkileri üzerinde durmuştur. Örnek olarak Rast makamının insana sefa, neşe ve huzur verdiğinden, Rehavi makamının insana beka ve sonsuzluk hissi verdiğinden, Kuçek makamının insana hüzn ve elem verdiğinden, İsfahan makamının insana hareket kabiliyeti, güven hissi verdiğinden söz etmiştir. Ayrıca o, makamların günün belirli dilimlerine göre psikolojik etkileri üzerinde durmuştur; Rehavi makamının yalancı sabah vaktinde, Hüseyini makamının sabahleyin, Rast makamının güneş iki mızrak boyu yükseldiğinde, Buselik makamının kuşluk vaktinde etkili olacağından bahsetmiştir (Somakçı, 2003, 131-135; Utebay, 2020; Ak, 2018; Sezer, 2011; Adar - Eroğlu, 2021; 1393 (ابن سينا)). Kısaca ifade etmek icap ederse Türk-İslam medeniyetinde henüz 9. yüzyıllardan itibaren psikolojik rahatsızlığı olan hastalar, mûsikî ile tedavi edilmiş ve bu amaca hizmet eden darü’ş-şifalar/bimâristanlar inşa edilmiştir.

Mûsikînin terapötik bir unsur olarak Batı’daki kullanımını ise (az sayıda da olsa) Ortaçağ’ın sonlarına kadar götürülmüştür. Fakat bu süreçte mûsikînin Batı’daki algısı, ağırlıklı olarak şeytanın insanları dünyaya bağlamak ve günah işletmek için kullandığı bir araç şeklinde görülmüş ve hoş karşılanmamıştır (Ak, 2006, 36-42). Hatta bu dönemde akıl hastaları, zincirlere vurulmuş veyahut da diri diri yakılmaktan kurtulamamıştır. ABD’de mûsikînin terapötik yönü, ilk defa 1920’lerde dillendirilmeye başlamıştır. Özellikle Batı dünyasında mûsikînin tedavi amaçlı kullanımı ve kliniklere girmesi ise II. Dünya Savaşı’ndan sonra hız kazanmıştır (Çoban, 2005, 38-41, 58). Batı’da bu alanda atılan en önemli adımların başında ise 1990 yılında tesis edilen Avrupa Müzik Terapi Konfederasyonu (The European Music Therapy Confederation) gelmiştir. Bu kuruluşun amacı, Batı’daki mûsikî ile tedavi konusunda ilgili kişi ve kuruluşların bilgi alışverişini sağlamak ve bölgede mûsikî ile tedavi yöntemini yaygınlaştırmaktır (Öztürk vd., 2017, 21).

Basit bir ahenkli hareket olan mûsikî terapi, zengin fizyolojik ve psikolojik etkilere sahiptir. İşitsel bir uyarıcı olan mûsikî, seri hareket olarak algılanmakta olup bu süreç dış kulak kanallarında hava moleküllerinin sıkıştırılmasıyla başlamaktadır (Uyar - Korhan,

2011, 142). Ak'ın aktardığına göre mûsikî, insanın işitme kabiliyetini geliştirmekte, kullanılmasını sağlamakta ve bu yolla tedavi-terapi edilmesine vesile olmaktadır (Ak, 2006, 78-79).

işitme işine gelince, dışarıdan uyarıcı durumundaki sesleri titreşim olarak kulak organı vasıtasıyla beyne iletilmesi ve beynin gelen titreşimleri algılaması şeklinde gerçekleşmektedir. Mûsikîye konu olan işitme duyumunun uyarıcısı seslerdir. Seslerin yükseklik, yeğlilik (şiddet) ve tını olmak üzere üç özelliğinden söz edilmiştir. Sesin yüksekliği denildiğinde sesin tizliği ve pesliğinden, sesin yeğliliği denilince titreşimlerin boyundan ve sesin tınısı denildiği zaman ise “*temel ses titreşimi ile birlikte olagelen başka titreşimlerin duyulmasından*” söz edilmiş olmaktadır. İnsanın işitme organı olan kulağı saniyede 20 ile 20.000 arasındaki sesleri ve titreşimleri duyabilmektedir (Baymur, 2004, 117-119). Sesimiz, zihinsel bağlantıları dolayısıyla konuşma, şarkı söyleme ve duygularımızı aksettiren bütün doğal seslerimiz aracılığıyla muhteşem bir iletişim aracıdır. Aynı zamanda sesimiz, karakteri ve içinde bulunduğumuz durumu aksettiren en önemli unsurlardan biridir. İnsanoğlu farkında olmadan sesi sayesinde içinde bulunduğu duygu durumunu ele verir (D'Angelo, 2007, 32-33). Turabi'nin İbn Sina'dan aktardığı üzere, “*mûsikide ilk hoş giden şey, sesin duyulan ve hissedilen nitelikleridir*” diyerek sesin ehemmiyetine dikkat çekmiştir. Ayrıca o, bestenin insanlara hoş görülmesinin altında ise insanoğlunun duyması değil anlama kabiliyeti olduğunu belirtmiştir. İbn Sina'ya göre insanı etkileyen unsur, bu sesler arasındaki ahenkten meydana gelen melodiler ve ritimlerdir (Akt. Turabi, 1999, 336). Son yıllarda yapılan çalışmalarda ise mûsikînin, doğrudan otonom sinir sistemine etki ettiği ve fizyolojik ve psikolojik gevşeme sağladığı ileri sürülmüştür (Uyar - Korhan, 2011, 142).

Mûsikî-beyin eksenli yürütülen çalışmalarda, beynin belli tınlar ve ses titreşimleri sayesinde şarj olduğu saptanmıştır. Mozart dinlemenin zihinsel performansı artırdığına dair yapılan çalışmalar bu bağlamda değerlendirilmiştir (Yazıcı, 2017, 98). Ayrıca Türk İslam medeniyetinde hastaların tedavisinde mûsikî makamlarından yararlanılması bu minvalde ele alınabilir. İsfahan, Rehâvi, Kuçi, Neva, Rast, Dügâh, Segâh, Çargâh, Sûzinâk vb. hastaların tedavisi için kullanılan başlıca makamlardandır. Örnek olarak Gençel'in Evliya Çelebi'den aktardığına göre *Edirne Darüşşifası*'nda zihni açmak ve hafızayı güçlendirmek için İsfahan makamı, hastaları sakinleştirmek için Rehâvi ve pesimist, karamsar ve durgun hastaların tedavisinde Kuçi makamlarından yararlanılmıştır (Gençel, 2006, 701). Son dönemlerde mûsikî ile terapi konusunda, bireyin psikolojik durumunu olumlu yönde etki ettiğine yönelik çalışmalar yapılmakta ve mûsikînin bu yönünden istifade edilmektedir (Örnek olarak bakınız; Sezer, 2009; Sezer, 2010; Sezer, 2011; Uyar - Korhan, 2011).

Mûsikînin birey tarafından algılanıp anlaşılmaya başlaması, bebekliğin henüz 3-5. aylarına tekabül ettiği yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur. Bireyin, bebekliğin ilk altı ayı içinde mûsikî sesi ile diğer sesleri ayırt edebildiğinden söz edilmiştir. Yazıcı'nın aktardığına üzere ABD'de yapılan bir araştırmaya göre 3-6 yaş arası okul öncesi dönem çocuklarında, altı aylık piyano dersinden sonra uzaysal algılama testleri ve bulmaca çözme kabiliyetlerinde mahsus derecede ilerleme yaşandığı gözlemlenmiştir. Bir başka çalışmada ise 10 dakikalık Mozart dinlemenin uzaysal algılamayı %30 artırdığı saptanmıştır (Yazıcı, 2017, 99-100). Hatta anne karnındaki bebeklerin bile mûsikîden etkilendikleri, anne karnına yakın bir mesafede konulan teyp veya plaktan çalınan mûsikîye çocuğun, annesinin karnını tekmeleyerek tepki verdiği, kan basıncının arttığı izlenmiştir (Adar - Eroğlu, 2021, 277). Bunun yanı sıra anne karnındaki bebek için anne kalp atışının, bir

Itrî Efendi ve Dede Efendi Özelinde Mûsikî ve Mûsikînin Psiko-Sosyal Açıdan Etkisi

ritim gibi algılanıp bebeğe huzur verdiği ve doğum sonrası süreçte de bebeğin anne göğsüne başını koyup huzur bulduğu belirtilmiştir (Sezer, 2011, 1475).

Bir başka çalışmada ise barok müziği kullanılarak yabancı dili öğretmeye yönelik bir yöntem geliştirilmiştir. 60 vuruşlu bir barok müzik eşliğinde yabancı dil öğrencilerin, normalden daha kısa sürede yabancı dili öğrendikleri ve yabancı dildeki kelimelerin oldukça kısa sürede öğrenildiği ve dahi bu kelimelerin zihinde kalıcı olma süresinin normalden daha yüksek yüzdeyle arttığı tespit edilmiştir. (Yazıcı, 2017, 101). Bu noktada özellikle bu tarzdaki mûsikî parçalarının doğru tempoda olmasına vurgu yapılmıştır (Gençel, 2006, 705). Mozart ve barok parçalar, özellikle 60 vuruşlu parçaları dinleyenlerin daha sakin olabildikleri, daha uzun süre çalışabildikleri, öğrendiklerini daha uzun süre anımsadıkları ve derslerinde daha iyi notlar aldıkları saptanmıştır (Yazıcı, 2017, 101).

Kulakaç vd. (2016), üniversite öğrencileri üzerinde yürüttükleri çalışmada mûsikî eserleri dinlemek ile yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi saptamaya çalışmışlardır. Buna göre mûsikînin insanların yaşam kalitesini artırmada faydalı olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda öğrencilere rahatlatıcı mûsikî eserlerinin dinletilmesi, onların motivasyonunu ve verimliliğini artırmaktadır. Karamızrak (2014), mûsikînin rahatlatıcı ve iyileştirici gücünden bahsettiği makalesinde rahatlatıcı mûsikî eserlerin, türlü hastalıklara iyi geldiğinden ve ameliyat gibi ağır fiziksel acıyla baş etmede etkili olduğundan bahsetmiştir.

Wu (2002), mûsikînin üniversite öğrencilerinin ansiyete, depresyon ve özgüvenine etkisi üzerinde yaptığı çalışmada, mûsikînin öğrencilere iyimserlik, rahatlık, kendinden emin, agresiflikten uzak, gelecekte umutlu, iletişim kabiliyetlerini geliştirici etkileri olduğunu saptamıştır.

Öcebe ve arkadaşlarının (2019) mûsikî ile tedavinin yaşlı bireylerin sağlığı üzerine etkileri ile ilgili yürüttükleri literatüre dayalı çalışmalarında mûsikînin, yaşlı bireylerin sağlığına faydalı etkisi olduğundan söz etmişlerdir. Mûsikî ile terapi ile bu bireylerin, çaresizlik ve depresyon düzeylerinin azaldığı, uyumlu davranışlar gösterdikleri ve günlük aktivitelerinde daha bağımsız hareket ettikleri gibi etkilerinin altını çizmişlerdir.

Yılmaz - Can (2019), Türkiye’de mûsikî ile tedavide kullanılan mûsikî eserleri çeşitlerinin tespitine yönelik yapılan bir çalışmada, mûsikî ile tedavi-terapide ilk sırada klasik Türk mûsikîsi makamlarından istifade edildiği saptanmıştır. Bu durum, yukarıda da ifade edildiği üzere mûsikî eserlerinin seçiminde kültürel değerlerin dikkate alınmasının doğru olduğu savını desteklemiştir. Ayrıca bunda, Türk-İslam medeniyetinde eskiye dayanan klasik makamlarla tedavi-terapi geleneğinin etkisinin olduğunu söylemek de mümkündür.

Kısaca ifade etmek icap ederse mûsikî, depresyondan strese, panik atağa, Parkinson’a, Alzheimer’e, madde bağımlılığı, nörolojik hastalıklara, doğum ve kanser gibi hastalıkların ağrılarının azaltılmasına, ameliyat gibi muhtelif durumlarda yaşanan stres ve ağrıların hafifletilmesi gibi birçok rahatsızlıkların tedavisinde ve terapisinde kullanılagelmiştir. Diğer taraftan ise bireysel gelişimden kitlesel bütünlüğün sağlanmasına, birey-toplum ve kitleler arası iletişimin sağlanmasına kadar çeşitli psiko-sosyal hayatın farklı veçhelerinde etki eden en önemli unsur olarak işlev görmüştür.

Türk-İslam medeniyetinin bu alana çok fazla katkısı olmuştur. Yukarıda da zikredildiği üzere Türk-İslam medeniyetinde mûsikî’ye en çok katkı verenlerden bazılarında değinmek icap ederse; Kindî (ö. 874), Farabî (ö. 950), İbn Sina (ö. 1037), Urmevî (ö. 1294), Merâğî (ö. 1474) Osmanlı dönemine geldiğinde ise Gevrekzâde, Itrî Efendi, Gazi Giray Han,

Zekâi Dede, İsmail Dede Efendi gibi onlarca bestekar ve mûsikîşinâstan söz edilebilir (Arslan, 2020, 374; Arslan, 2009). Bu araştırmada, çalışmanın kapsamını aşmamak gayesiyle Osmanlı döneminin önde gelen isimlerinden sadece İtrî Efendi ve Dede Efendi'nin hayatından, eserleri ve onların bestelenme sebebi ile bestelendiği makamdan kesitler sunulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda mezkur iki güzide münevverin, Osmanlı kültür çevresindeki psiko-sosyal etkisi üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

3. Mûsikînin Psiko-Sosyal Etkisi Bakımından İtrî Efendi ve Dede Efendi

3.1. Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendi (ö. 1711)

Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendi'nin hayatıyla ilgili yeterli bilgi olmadığından dolayı çoğu defa Buhûrîzâde ve İtrî mahlaslarını kullanan şahsiyetlerle karıştırılmıştır (Güray - Tokaç, 2013, 197). Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendi, güzel kokulara rağbet göstermesi dolayısıyla İtrî mahlesini almıştır (Arslan, 2020, 283). Asıl adı Mustafa olup İstanbul Mevlanakapısı Yaylak (Yayla) semtinde dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi ihtilafıdır. 1630-1649 tarihleri arasında doğduğu rivayet edilmiştir (Özcan, 1999, 19/220). Babası veya dedelerinden birisi, İstanbul'daki camilerden birinde buhurculuk yaptığından dolayı Buhûrîzâde lakabını aldığı zikredilmiştir (Arslan, 2020, 283-384).

İtrî'nin mûsikî dersini kimden aldığı konusunda, kesin bir bilgi olmamakla birlikte Derviş Ömer, Kasımpaşalı Koca Osman, Küçük İmam Mehmet Efendi ve Hafız Post'un rahle-i tedrisinden geçmiş olabileceği aktarılmıştır (Özcan, 1999, 19/220).

İtrî, Seyyid Nuh (ö. 1714) ve Ali Şirüganî (ö. 1714) ile birlikte Türk mûsikîsinin en zirve döneminde yetişmiş mûsikîşinâslardandır (Güray - Tokaç, 2013, 196-197). İtrî, hanendelik, şairlik ve hattatlık yönleriyle bilinse de asıl ün kazanmasını sağlayan yönü bestekarlığıdır. O, özellikle Kırım Hanı I. Selim Giray'ın Çatalca'daki çiftliğinde tertip edilen mûsikî meclisinin müdavimlerinden ve dikkat çeken simalarından olarak sivrilmıştır (Özcan, 1999, 19/220). Gerek ses ve gerek bestelerindeki kabiliyeti dolayısıyla birçok defa IV. Mehmet'in (1648-1687) sarayına davet edilmiş, sarayda mûsikî hocası, hânende olarak bestelerini icra etmiş ve halife tarafından taltif edilmiştir (Arslan, 2020, 384; Özcan, 1999, 19/220). Nitekim sanat dallarının öne çıkanlarından biri olan mûsikî, insanları etkileme gücüne sahip olduğu gibi birleştirme gücüne de sahiptir. Bu sebeple yöneticiler, mûsikînin bu birleştirici ve etki gücünden istifade etmek gayesiyle sanatçıları saraylarında ağırlamışlar, taltif etmişler ve gözetmişlerdir (Göher, 2011, 303). Osmanlı Padişahlarının da sanat ve sanatçıya verdikleri değeri, desteği ve himayeyi bu bağlamda değerlendirmek isabetli olacaktır. Bu durum, çalışmamızda konu edindiğimiz İtrî Efendi ve Dede Efendi ile Osmanlı Hükümdarları arasındaki münasebetler için de geçerli olduğu rahatlıkla söylemek mümkündür. Aynı şekilde bunun sadece Osmanlı Devlet-i Aliyye'sine özgü olmadığını, geçmişten günümüze kadar sürecin bu şekilde işlediğini; devlet adamlarının mûsikî sanatının birleştirici ve etki gücünden istifade edebildiklerini ifade etmek yerinde olacaktır.

O, 1694 senesinde esirler arasındaki mûsikîye kabiliyetli olanları keşfedip yetiştirmek ve geldikleri ülkelerdeki mûsikî bilgilerinden istifade etmek ve dahi esirlere iyi davranılması gayeleriyle kendi isteği üzerine Ecirler Kethüdâsı olarak tanzif edilmiştir (Arslan, 2020, 384).

İtrî Efendi, 1711 yılında vefat etmiş ve Yenikapı Mevlevîhânesi dışında defnedilmiştir (Arslan, 2020, 384). Bir başka rivayete göre ise Edirnekapı dışındaki Mustafapaşa Dergâhı karşısında defnedilmiştir. Ayrıca vefat tarihi konusunda da ihtilaf vardır: Şeyhi, Safâyi

Itrî Efendi ve Dede Efendi Özelinde Mûsikî ve Mûsikînin Psiko-Sosyal Açıdan Etkisi

ve Salim gibi tezkirecilere göre Ecirler Kethüdası görevindeyken bazı kaynaklara göre ise bu görevden ayrıldıktan kısa bir süre sonra hakka yürümüştür. Vefat tarihi olarak ise bir rivayete göre 1711, bir başka rivayete göre 1712 ve bir başka rivayete göre ise 1730-1731 zikredilmiştir. Mezarı konusuna gelince mezar taşı bulunamadığı için mezarı da tespit edilememiştir (Özcan, 1999, 19/220). Itrî'nin vefat tarihi konusunda kabul gören tarih ilk başta zikredildiği üzere 1711'dir.

Özcan'ın aktardığına göre çeşitli kaynaklarda Itrî'nin güzel sese sahip olduğundan bahsedilmiştir. Şeyhülislam Esad Efendi, *Atrabü'l-Âsâr* adlı eserinde onun sesinin güzel olmadığını zikretmiştir. Bununla birlikte onun terennüm ettiği mecliste diğer hananelere ağız açtırmayacak derecede güzel bir sese sahip olduğundan söz edilmiştir. *Salim Tezkesi*'nde aktarılan bu bilgiye göre Şeyhülislam Esad Efendi'nin aktardığı bilginin doğru olma ihtimali düşüktür. Itrî'nin bine yakın esere sahip olduğu aktarılmıştır. Fakat günümüzde ise toplamda 42 eseri (10 dinî, 4 saz eseri ve 28 çeşitli formlarda) bize ulaşmıştır (Arslan, 2020, 384). Bir başka rivayete göre onun bestelerinden günümüze 49 bestesi ulaşmıştır (Özcan, 1999, 19/220-221).

Itrî, Türk mûsikîsinin önemli bestekarlarından birisidir. Döneminde olduğu gibi kendisinden sonraki kuşakları da etkilemiştir. Dinî ve dinî olmayan formlarda başarıyla besteler yapmıştır. Dinî mûsikînin ayin'den na't, tevşih, durak, ilahi, salât, tekbir gibi bütün formlarında eserler vermiştir (Arslan, 2020, 384). Genel olarak Fuzûlî, Nev'î, Şehrî, Nabî gibi şairlerin ve arkadaşı Nazîm'in, bazen de kendi güftelerini bestelemiştir (Özcan, 1999, 19/221). UNESCO, Itrî'nin 300. ölüm yıl dönümü olan 2012 yılını Itrî yılı ilan etmiştir (Hatipoğlu, 2012, 176). 2012 yılı, UNESCO tarafından "Bestekâr Itrî'yi Anma Yılı" olarak kabul edilmiştir (Yörükçüoğlu, 2017:118). Sadece bu bile onun ne kadar büyük bir mûsikişinas ve bestekar olduğunu ifade etmek için kâfi gelen husus olarak gösterilebilir. Bu minvalde aynı yıl, 2012 yılı Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü öncülüğünde UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Başkanlığı'nın katkılarıyla "Ölümünün 300. yılında Bestekâr Buhûrîzâde Mustafa Itrî Efendi" adında panel tertip edilmiştir (Kavaklıçeşme, 2012, 391).

Segâh makamındaki Mevlevî ayini, Na't-ı Mevlana, Kurban Bayramı Tekbiri, Salat-ı Ümmiye, Cuma Salası ve çok sayıda ilahileri öne çıkan bestelerindedir. En önemli eseri olarak ise Mevlevî Sema Ayini'nden önce icra edilen Rast Na't eseridir. Arslan'ın ifade ettiği üzere "...teravih namazında makam değiştirme kuralı ile camilerdeki cumhur müezzinliği düzeni..." o getirmiştir (Arslan, 2020, 384). Rast makamı, Sezer'in Farabî'den aktardığına göre insana huzur, neşe, gönül ferahlığı ve rahatlık vermektedir (Sezer, 2011, 1475).

Itrî'nin en önemli bestelerinden biri ise belki de Itrî denilince akla gelen ilk eserlerden olan Segâh makamında bestelemiş olduğu Bayram Tekbiri ve Salat-ı Ümmiye'dir (Gönül, 2012, 161). Segâh makamının insan üzerindeki etkisi hakkında Şahin'e verdiği röportajında Neyzen Ömer Faruk Keskin, "segâh makamı, insanda dinî ve ulvî duyguları ortaya çıkaran bir makam. İnsanları, Rabb'i ile baş başa bırakan, yaradana hatırlatan bir makam" demiştir (Şahin, 19 Mayıs2022). Bu açıdan bakıldığında Itrî Efendi'nin Bayram Tekbiri ve Salat-ı Ümmiye'de seçtiği segâh makamının anlam ve önemi daha net anlaşılacaktır.

Klasik Türk mûsikîsinde ise Hafız-ı Şîrâzî'ye ait Farsça "Gülbün-i ıyş mîdemed sâkî-i gül'izâr kü-گلبن عیش می دمد ساقی گلعداز کو" beytiyle başlayan Neva makamındaki bestesi en meşhur bestelerinden denilmiştir (Özcan, 1999, 19/221). Neva makamı, Farabî'nin belirttiğine göre insana lezzet ve ferahlık vermektedir (Sezer, 2011, 1475). Şiirin

anlamına bakıldığında da aynı şekilde tabiatın ve sevgilinin güzelliğinden söz etmektedir. Hafız bu şiirinde tabiatın en güzel zaman dilimi olan bahar sabahında, bu güzelliğe güzellik katması için sorularla sevgilisini aramaktadır (Hafız, 28 Mayıs 2022).

“Cam-ı la'lindir senin âyîne rûy-i enverin” mısraıyla başlayan Hisar makamındaki bestesi, Buselik makamında bestelediği “Her gördüğü periye gönül mübtelâ olur” ve “Gamzen ki ola sâkî-i çeşm-i siyeh-i mest” mısraıyla başlayan Bestenigar makamındaki bestesi öne çıkan bestelerindendir (Özcan, 1999, 19/221).

3.2. Hamamîzâde İsmail Dede Efendi (ö. 1845)

Manastırın Görice sancağından Süleyman Ağa ile Rukiye Hanım'ın oğlu İsmail Dede Efendi, İstanbul'un Şehzâdebaşı semtinde doğmuştur. Süleyman Ağa, Cezzar Ahmed Paşa'nın mühürdarlığını yapmıştır. Kurban Bayramı'nın birinci günü yani 10 Zilhicce 1191'de (09.01.1778) dünyaya geldiği için ailesi ona İsmail adını vermiştir. Mevlevi tarikatına mensubiyetinden dolayı İsmail Dede veya Dede Efendi isimleriyle tanınmıştır (Özcan, 2001, 23/93). Kendisi ise gerek bestelerinin altındaki imzasında gerekse kendisini ifade ederken Ali Nutkî Dede'ye bağlı Mevlevi dervişi olması hasebiyle Derviş İsmail, el-Fakir Derviş İsmail isimlerini kullanmayı tercih etmiştir (Çırak - Tutu, 2020, 161). Babasının Görice'den İstanbul'a göçtüğünde bir hamam alıp işletmeye başlamasından yola çıkılarak kendisine Hamamîzâde denilmiştir (Arslan, 2020, 384).

Dede Efendi, henüz 8 yaşındayken sesinin güzel olması dolayısıyla Çamaçırcı Mektebi'nde ilahicibaşı seçilmiş ve mûsikî alanındaki ilk hocası Anadolu Kesedârı Uncuoğlu Mehmet Emin Efendi'dir. Mektebi tamamladıktan sonra 7 yıl mûsikî dersleri aldığı hocası Mehmet Emin Efendi, oğlu gibi sevdiği öğrencisinin hayatını kazanabileceği bir mesleğe sahip olmasını arzuladığı için defterdarlıkta Başmuhasebe Kalemî'nde katip yardımcısı olarak çalışmasına vesile olmuştur (Özcan, 2001, 23/93; Çırak - Tutu, 2020, 161).

Pazartesi ve Perşembe günleri Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Ali Nutkî Dede'nin derslerine katılmıştır. 18 Mayıs 1797'de Mevlevî, 1798'de sema meşkini tamamlamış ve 27 Mart 1799'da ise Dede olmuştur (Arslan, 2020, 385). O, Yenikapı Mevlevîhânesi Mevlevîsi Ali Nutkî Dede'nin yanında mûsikî dersi almaya devam ettiği sırada yeteneğiyle Ali Nutkî Dede'yi de derinden etkilemiştir. Bu sebeptendir ki Ali Nutkî Dede onun yeteneğiyle ilgili “oğlum! Mûsikî fenni sana bir mevhibe-i ilâhiye! Öyle görüyorum ki istikbâlin en büyük üstâdı olacaksın cenâb-ı hak feyzini müzdâd etsin” diyerek duygularını ifade etmiştir (Çırak - Tutu, 2020, 162).

Dede Efendi, başka bir rivayete göre dedelik unvanını 06 Mart 1801 tarihinde almıştır. Bu rivayetin daha isabetli olduğu belirtilmiştir. Özellikle Çile'sinin ikinci yılındayken Buselik makamında bestelediği “Zülfündedir benim bahtı-ı siyahım” bestesiyle mûsikî çevresinin dikkatlerini üzerine çekmeyi başarmıştır. Bu bestesi, hem melodi bakımından hem de üslup bakımından farklı olduğu için Sultan III. Selim'in (24.12.1761-30.07.1808) ilgisini çekmiş ve Dede Efendi'yi saraya davet ederek bu bestesini kendi sesinden dinlemiş ve takdir ve taltif etmiştir (Özcan, 2001, 23/93). Farabi, Buselik makamı ile icra edilen eserlerin kuşluk vaktinde dinlenilmesini önermiştir (Akt. Öztürk vd., 2017, 11). Osmanlı dönemi Türk mûsikî üstatlarından Hasan Şuûri Efendi ise Buselik makamının dinlenilmesinde etkili olacağı zamanı ikinci vakti olduğunu belirtmiştir (Akt. Ak, 2006, 161). Farabi Buselik makamının, insan ruhuna güç ve kuvvet verdiğini belirtmiştir (Çoban, 2005, 45). Türk-İslam kültüründe mûsikî ile tedavi yöntemini uygulayan hekimler ve teorisyenler, bu makamın “beyindeki düşünce yoğunluğunu azaltıcı etkisi vardır.

İtrî Efendi ve Dede Efendi Özelinde Mûsikî ve Mûsikînin Psiko-Sosyal Açıdan Etkisi

Ayrıca göz ve kalça ağrılarında etkilidir” (Çoban, 2005, 49). Ayrıca Buselik makamının “kulunç ve bel ağrısına deva” olduğu belirtilmiş ve dinlenilecek (Akt. Ak, 2006, 162).

Dede Efendi Buselik makamındaki bestesinin hemen ardından “Ey çeşm-i âhû hicr ile tenhalara saldın beni” mısrayla başlayan Hicaz Nakış bestesiyle bir kez daha adından söz ettirmiş ve ikinci kez sarayın takdirine mazhar olmuştur. Bundan sonra ise talep üzerine haftada iki defa saraydaki küme fasıllarına hânende olarak katılmaya başlamıştır (Özcan, 2001, 23/93). Hicaz makamının dinlendiğinde etkili olacağı zaman dilimi olarak iki ezan arası gösterilmiştir. Ak’ın Şuûri’den naklen bu makamın dinlenilecek meclisinin dervişler meclisi olduğunun altını çizmiştir. Şuûri’ye göre Hicaz makamının, şehveti tahrik edici özelliği ile idrar zorluğuna iyi gelme gibi özelliği vardır (Akt. Ak, 2006, 161-162). Bununla birlikte Çoban’ın Gevrekzade Hasan Efendi’den aktardığına göre Hicaz makamı, “*yetişkin erkeklerin cinsel sorunlarının tedavisinde de etkin bir makam*” olarak görülmüştür. Onun Farabi’den naklettiğine göre Hicaz makamı, insan ruhuna tevazu ve alçakgönüllülük vermektedir (Çoban, 2005, 49, 45).

Dede Efendi’nin hayatını olumsuz anlamda etkileyen olayların başında III. Selim’in 1807’de tahttan indirilip öldürülmesi gelmiştir. Bundan sonraki süreçte (II. Mahmut 20.07.1785-01.07.1839 dönemi) klasik müziğin yerini Batı tarzı müziğin almasıyla inzivaya çekilmiştir (Arslan, 2020, 385). Bir başka rivayete göre ise hamisi III. Selim’in (ö. 1808) vefatından önce 1805 yılında ilk çocuğu Salih’i kaybetmiştir. Bunun üzerine “Bir gonca-femin yâresi vardır ciğerimde” mısrayla duygularını ifade ettiği şiirine bayâtî murabba makamında beste yapmıştır (Özcan, 2001, 23/93). Ak’ın aktardığına göre İbn Sina, insanın başkalarını hatırlatan, temsil ve taklit eden şeylere meylettiğinden söz etmiş ve kimi mûsikî makamlarının bunu hatırlatma niteliğine sahip olduğunu ifade etmiştir. İbn Sina’ya göre esas, bu makamlardan türlü telkinler çıkararak idrak ettiğimiz ve sesin, duyum ve ahengin ruha verdiği hazlardır. Mûsikîdeki bu düzen ve ahenk, insanı kendine cezbeder (Ak, 2006,135).

Sultan III. Selim’in vefatından sonra sarayda baş gösteren değişmeler kapsamında Batı tarzı müziğe rağbetin artması ve türlü huzursuzluklar yüzünden bu dönemde Dede Efendi inzivaya çekilmeyi yeğlemiştir. Dede Efendi, bu sırada mûsikî ile daha fazla meşgul olmaya başlamış ve birbirinden güzel bestelerini peş peşe besteleyip Türk mûsikîsine sunmuştur (Feyzioğlu, 2017, 633).

Tarihler 1812’yi gösterdiğinde II Mahmut, Dede Efendi’yi izzet ve ikramlarla saraya almış, onu musahibi yapmış, devlet nişanı vermiş ve Müezzinbaşılık görevleriyle taltif etmiştir (Arslan, 2020, 385). Dede Efendi, 1834 yılında Ferahfezâ ayinini bestelemiş ve bu vesileyle sultan tarafından kendisine devlet nişanı verilmiştir. Sadece devlet adamlarına verilen bu nişan, bizzat padişah tarafından takılmış ve bunun yanında padişah, Ahırkapı civarında bir de konak (1842) hediye etmiştir (Feyzioğlu, 2017, 634). Sultan Abdülmecid (25.04.1923-25.06.1861) döneminde Müezzinbaşılık görevini sürdürmüşse de sarayda o eski ilgiyi görmediği rivayet edilmiştir. 1846’da ise talebeleri Dellâlzâde İsmail ve Mutafzade Ahmed efendilerle birlikte sultandan izin alarak Hacc’ın yolunu tutmuştur (Özcan, 2001, 23/93-94). İsmail Dede Efendi’nin öğrencileri arasında yukarıda zikrettiğimiz kişilerin yanı sıra Eyyübi Mehmet Bey ile Zekâi Dede de vardır (Çırak - Tutu, 2020, 164). Ayrıca Osmanlı döneminin önemli mûsikî üstatlarından ve döneminde mûsikî ile tedavi konusunda önemli izler bırakan Haşim Bey (1815-1868), Dede Efendi’nin öğrencilerindendir (Öztürk vd., 2017, 16). 29 Kasım 1846 yılında Mekke’de arız olan kolera salgınından etkilenerek vefat etmiştir (Arslan, 2020, 385). Rivayete göre Dede Efendi, alem-i bekâyâ irtihal ettikten sonra Hz. Hatice’nin ayakucuna

defnedilmiştir. Dede Efendi, Hac farızasını eda etmek üzere Mekke'ye varıp Ka'be'nin etrafında tavaf ederken Yunus Emre'ye ait "Yürük değirmenler gibi dönerler" mısraıyla başlayan şiiri, Şehnâz makamında ve evsat usulünde bestelemiştir (Çırak - Tutu, 2020, 164).

Dede Efendi'nin hânendeliği ve hocalığının yanında şöhretine şöhret katan özelliği ise bestekarlığı olmuştur. III. Selim tarafından sarayda kendisine gösterilen iltifatlar ve ithaflara kayıtsız kalamamış ve "Müştâk-ı cemâlin gece gündüz dil-i şeydâ" mısraıyla başlayan Sûzinâk makamındaki bestesiyle şükran duygularını ifade etmiştir (Özcan, 2001, 23/94).

Dede Efendi'nin dinî ve farklı alanlarda 550'nin üzerinde beste yaptığı ve bunlardan 50 dinî eseri ile 300'e yakın farklı formlarda bestelediği eseri günümüze ulaştırmıştır (Arslan, 2020, 385).

Onun en verimli olduğu yıllar ise II. Mahmut dönemine rastlamıştır. Bu dönemde (1824-1839) 7 adet Mevlevî ayini bestelemiştir. O, Türk mûsikisinde ayin, durak, tevşih, savt, ilahi, peşrev, saz semâisi, kâr, kârçe, kâr-ı nâtık, murabba, semâi, şarkı, türkû, köçekçe gibi dinî ve dinî olmayan hemen hemen bütün formlarda eserler vermiştir. Bestelerinin karakteristik özelliği ise klasik üslubun muhafaza edildiği, mûsikînin bütün estetik yönlerinden istifade edildiği ve bütün gelenekçiliğinin yanında yeni arayışlar içerisine giriştiğindedir. Sözleri kendisine ait olan "Yüzündür cihanı münevver eden" mısraıyla başlayan şarkısı, Batı müziğinin etkisinin görüldüğü eserlerinden birisidir (Özcan, 2001, 23/94).

Klasik üslubu muhafaza etmesinin yanında yeniye de açık bir üslup izlemesi, klasik eserlerin kendisinden sonra gelen nesle aktarmasıyla Türk mûsikisinde önemli bir misyonu da üstlenmiştir (Özcan, 2001, 23/94). Feyzioğlu, Dede Efendi'nin Türk mûsikîsinin modernleşmesinde önemli rol oynadığını şu cümlelerle ifade etmiştir (Feyzioğlu, 2017, 629):

"Dede, Tanpınar'ın edebiyatta yapmaya çalıştığı gibi Batı'nın tesirlerini görüp doğru okuyarak makamları yeni ile buluşturmak, yeni terkipler yapmak, usul kullanılışlarını yeniye uygun hâle getirmek suretiyle mûsikîmizde bir aydınlanmayı gerçekleştirir. Dede'nin farkında olarak ya da olmayarak gerçekleştirdiği şey, devamlılık düşüncesinin mûsikîmizde yansımaları sağlamaktır."

Feyzioğlu'nun ifade ettiği üzere Dede Efendi, klasik mûsikîmizi muhafaza etmek veya modernleştirmek gibi bir amaç taşıyarak hareket etmemiştir. O, yeni bir arayış içinde de olmamıştır. Dede Efendi, sadece içinde bulunduğu dönemde Türk mûsikîsinin geçmişi ve geleceği noktasında zenginleştirmek gayreti içine girmiştir. O, onun aslı hedefi, geçmiş ile geleceği yaşadığı zamanda tutmak olduğunu belirtmiştir (Feyzioğlu, 2017, 631).

Bestenigâr şarkısı "Ben seni sevdim seveli kaynayıp coştum," sevinç şarkısı "Sevdim bir gonca-ı ra'nâ," Hicâz Yürük Semâisi "Yine neş'e-i mahabbet dil ü cânım etti şeyda," köçekçesi "Baharın zamanı geldi a canım," Hüzzam şarkısı "Ey gül-i bâğ-ı edâ" vb. eserleri, onun öne çıkan bestelerinden birkaçıdır (Özcan, 2001, 23/94). Dinî mûsikîde Dede Efendi'nin en önemli eserlerinin başında ise Ferahfezâ ayini gelmektedir. Bu makam, III. Selim döneminde Seyyid Ahmed Ağa tarafından bulunarak bu isim verilmiştir. Fakat sonraki süreçte unutulmuştur. Bir anlamda Ferahfezâ ayini, Dede Efendi tarafından tekrardan ibda edilmiştir (Feyzioğlu, 2017, 639).

İtrî Efendi ve Dede Efendi'nin bestelerinde tercih ettikleri makamlar ve özellikleriyle ilgili birkaç örnek verilmiştir. Her iki mûsikîşinasın izledikleri yol, seçtikleri şiirler ve yaptıkları

besteler, kendi içinde bir anlam ve ahenk bütünlüğü taşıdığı görülmüştür. Dolayısıyla denilebilir ki Osmanlı döneminin bu iki güzide münneveri, Türk-İslam medeniyetinin yetiştirdiği önemli alim, arif ve hekimlerinden Zekeriya er-Razi, Farabi, İbn Sina gibi mûsikî ile tedavi konusunda öncü şahsiyetlerin konuyla ilgili eserlerinden ve görüşlerinden haberdardır. Bestelerinde ve eserlerinde, kendilerinden önceki alimlerin eserlerinden istifade etmişlerdir.

Sonuç

İlk çağlardan beri hatta ilk insandan beri mûsikînin varlığından söz edilmiştir. Bu anlamda mûsikî'nin ortaya çıkması hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür: Mûsikî'nin kaynağının ilahi olduğunu zikredenler olduğu gibi beşerin tabiattaki sesleri taklit ederek ürettiği düşüncesini savunanlar da olmuştur. Türk-İslam medeniyetinde ise Allah'ın (c.c.) insanoğluna verdiği kabiliyet sayesinde tabiattaki türlü seslerden, aklını kullanmak suretiyle geliştirip olgunlaştırarak bugünkü hale getirdiği aktarılmıştır.

İnsanlığın varoluşundan bu yana sesler ve seslerin belirli armonilerle bir araya gelerek oluşturdukları musiki, insanların kendi iç dünyaları ve toplum ile iletişim kurmasında ve dahi muhtelif rahatsızlıklarının tedavisinde mühim rol oynamıştır.

Mûsikînin birbirinden küçük farklarla ayrılan birçok tanımı yapılmıştır. İçinde bulunulan çağın esintisi, tanımı yapan kişinin özellikleri, düşünce biçimi, birey-toplum-sanat-mûsikîye bakışı, mûsikî sanatının sadece bir yönüne ağırlık vermesi ana sebepler olarak gösterilmiştir.

Mûsikî, güçlü bir kültür unsuru, melodisi, ritmi ve tonlamalarıyla estetik ve manevi veçheleri olan bir sanattır. Mûsikî, kültürel unsurların gerek iletilmesinde ve gerekse taşıdığı muhteva ve duygulara dokunan tınısıyla genel yapısı bakımından önemli rol oynayan bir sistem olarak görülmüştür. Ruhun farklı tepkilerinin en iyi şekilde ifade edilmesi olan mûsikînin asli gayesi manadır. Bu sayede insanı en yüce varlığa götüren önemli araçlardan biridir. Mûsikî sayesinde kelimelere dökülemeyen duygu ve düşünceler, bir araya getirilen seslerle estetik bir dil meydana gelmektedir. Kelimenin kökü, Yunanca "mousike" olup günümüzde bu fonetiğe yakın haliyle farklı dillerde kullanılmaktadır. Bu çalışmada, Osmanlı döneminde tercih edilen mûsikî şeklindeki kullanım tercih edilmiştir.

Mûsikînin en önemli yönü ise insanoğlunun dünden bugüne duygu ve düşüncelerinin aktarılmasında önemli rol oynayan ana unsur olarak işlev görmesidir. Mûsikî, toplum içinde her şeyden önce bir eğlence aracı olarak görülmüştür. Bunun yanı sıra mûsikî, bir toplumun duygu, düşünce ve estetik yönünü gösteren bir sanattır. Ayrıca mûsikî, birey ve toplum üzerindeki sosyal ve psikolojik etkisi ve katkısı bakımından da değerli bir sanattır. Tarih boyunca insanoğlu, özellikle şu alanlarda bu sanattan yararlanmış: Bireyin ifade yeteneğini geliştirme, estetik kabiliyetini güçlendirme, yapıcı düşünme kapasitesini yükseltme, akademik performansını artırma, okuma-anlama kabiliyetini geliştirme, eğitimine katkı sağlama, sosyal ilişkilerini geliştirme, özgüvenini yeniden kazandırma, fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklarını tedavi, terapi ve iyileştirme.

Mûsikînin, ilk insanların dini ayinlerinde kullandıklarından yola çıkılarak kaynağının ilahi olduğunu ileri sürenler de olmuştur. Bu fikrin altında yatan ana saik, dinî ayinlerde mûsikîden istifade edilmesi; din adamlarının ellerinde taşıdıkları ve ayinlerde kullandıkları davul, kopuz, arp gibi aletlerden yararlanması ve mûsikî aletleriyle tasvir edilmesidir. Bu bağlamda Şamanlar, tarihte mûsikî ile etrafına şifa dağıtan ilk insanlar

olarak görülmüştür. Aynı şekilde Hipokrat'ın 2400 yıl önce hastalarını ilahiler eşliğinde tapınağa götürdüğü aktarılmıştır. Pythagoras, Eski Yunan ve Romalılarda mûsikîyi tedavi amaçlı kullanan ilk kişi olarak görülmüştür.

Mûsikî ile tedavi-terapi kavramıyla bireyin ihtiyaç duyması durumuna göre fiziksel, psikolojik, sosyal ve zihinsel ihtiyaçlarını karşılamada mûsikî ve mûsikî aktivitelerini kullanan bir uzmanlık alanı kastedilmektedir.

Türk-İslam medeniyetinde, beşeri sahaların tamamında olduğu gibi bu sahada da önemli katkılar verilmiştir; Zekeriya er-Razi, Ebu Nasr Farabi, İbn Sina, Safiyüddin Urmevî, Abdülkadir Meragi, Itrî Efendi, Dede Efendi gibi yüzlerce bestekar ve mûsikîşinas, gerek teorik eserlerle gerek pratik eserlerle önemli katkılar vermişlerdir. Türk-İslam medeniyetinde mûsikî, sosyal hayattan psikolojik ve fizyolojik hayata kadar hayatın bütün yönlerini kapsayan biçimiyle yararlanılmıştır. Bu noktada özellikle tercih edilen şiir ve makam da son derece önem arz eden yanlarını oluşturmuştur.

Türk-İslam geleneğinde makamların insan ruhuna etkisi bakımından günün hangi bölümünde dinlenmesine yönelik tavsiyelerin olduğu gibi hastalıklara ve hastalık durumlarına göre dinlenilecek makamlar üzerinde de durulduğu görülmüştür.

Türk-İslam medeniyetinde henüz 9. yüzyıllardan itibaren psikolojik rahatsızlığı olan hastalar, mûsikî ile tedavi edilmiş ve bu amaca hizmet eden darü'ş-şifalar/bimâristanlar inşa edilmiştir. Selçuklu Atabegi Nureddin Zengi tarafından kurulan (Dımaşk) Şam'daki Nureddin Hastanesi, Fatih Darüşşifası, Edirne Darüşşifası darüşşifalara örnek olarak verilebilir. Batı'da mûsikînin terapi yönünden istifadesi ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Ondan önceki dönemlerde ise mûsikî, Batı kültür çevresinde hoş karşılanmamış ve psikolojik rahatsızlığı olanlar da toplumdan tecrit edilme, diri diri yakılma gibi durumlarla karşı karşıya kalmıştır.

Dünden bugüne mûsikî, depresyondan strese, panik atağa, Parkinson'a, Alzheimer'e, madde bağımlılığı, nörolojik hastalıklara, doğum ve kanser gibi hastalıkların ağrılarının azaltılmasına, ameliyat gibi muhtelif durumlarda yaşanan stres ve ağrıların hafifletilmesine kadar birçok rahatsızlığın tedavisinde ve terapisinde kullanılmış ve kullanılmaktadır. Diğer taraftan ise bireysel gelişimden kitlesel bütünlüğün sağlanmasına, birey-toplum ve kitleler arası iletişimin sağlanmasına kadar psiko-sosyal hayatın muhtelif veçhelerinde etki eden en önemli unsurlardan biri olarak değerlendirilmiştir.

Türk-İslam kültüründe önemli şahsiyetlerden Buhûrizâde Mustafa Itrî Efendi ile Hamamîzâde İsmail Dede Efendi, Osmanlı döneminin önemli sanat erbaplarından. Yaşadıkları dönemlerde yaptıkları besteler, icra ettikleri güfteler ve eserlere getirdikleri yorumlarla saray erkanından halk kitlelerine kadar toplumun her kesimini etkilemeyi başarmışlardır. Güfte ve bestelerinden günümüze ulaşanları umut, huzur ve neşe kaynağı olarak halen de toplum tarafından ilgi ile takip ve icra edilmekte ve dinlenmektedir.

Buhûrizâde Mustafa Itrî Efendi'nin yaşadığı XVII. yüzyıl Osmanlı'sının, diğer alanlarda olduğu gibi mûsikîde de değişimin yaşandığı en önemli dönemlerindedir. Itrî, IV. Mehmet'in teveccühüne ve taltifine mazhar olmuştur. 1000'in üzerinde eser veren Itrî'nin günümüze ulaşan eserleri ise sadece 40'in üzerindedir. Mevlevî ayini, Na't-ı Mevlana, Kurban Bayramı tekbiri, Cuma Salası günümüze ulaşan ve öne çıkan eserlerindedir. Itrî, 1711 yılında hayatını kaybetmiştir. Vefatının 300. yılı münasebetiyle 2012 yılı, UNESCO tarafından Itrî yılı ilan edilmiş ve özellikle mezkur yıl içinde çeşitli ilmi ve sanatsal faaliyetlerle anılmıştır.

Itrî Efendi ve Dede Efendi Özelinde Mûsikî ve Mûsikînin Psiko-Sosyal Açıdan Etkisi

Hamamîzâde İsmail Dede Efendi, XVIII. yüzyıl sonu ve XIX. yüzyıl ilk yarısı Osmanlı döneminin önemli hânende, mûsikî hocası ve en önemlisi bestekarlarından birisidir. O, klasik mûsikînin yerine Batı tarzı müziğin yaygınlık kazandığı bir dönemde klasik üslubu layıkıyla muhafaza ve yeni nesle başarıyla aktarma görevini ifa etmiştir. Özellikle buselik makamında bestelediği “Zülfüdedir benim bahtı-ı siyahım” bestesiyle mûsikî çevresine adından söz ettirmiş ve bu bestesiyle dönemin Osmanlı Sultanı III. Selim’in de ilgisini çekmeyi başarmıştır. Bu şekilde Osmanlı sarayının kapılarını aralamış ve III. Selim’in himayesi ve desteğine mazhar olmuştur. O, Osmanlı sarayında uzun yıllar hânende ve hocalık gibi görevlerin yanında Musahiblik ve Müezzinlik görevleri ile de saray erkanı tarafından taltif edilmiştir. Türk mûsikîsinin dinî ve dinî olmayan hemen hemen bütün formlarında eserler vermiştir. Bu bağlamda 550’nin üzerinde eser bestelediği fakat 300’e yakın bestesinin günümüze kadar ulaştığı rivayet edilmiştir.

Itrî Efendi ve Dede Efendi gibi sanatçı ve mûsikîşinasın Osmanlı saray erkanı tarafından desteklenmesi oldukça önemli ve değerlidir. Çünkü sanat dallarının öne çıkanlarından biri olan mûsikî, insanları etkileme gücüne sahip olduğu gibi birleştirme gücüne de sahiptir. Osmanlı Padişahları ve saray erkanı, sanat ve sanatçıya verdikleri değer, destek ve himaye ile bir anlamda kültürel değerlerin yaşatılması ve kültürümüzün önemli unsurlarından biri olan mûsikînin birleştirici ve etki gücünden istifade edilmesini dikkate aldıklarını göstermişlerdir. Aynı şekilde bunun sadece Osmanlı Devlet-i Aliyye’sine özgü olmadığını, geçmişten günümüze kadar sürecin bu şekilde işlediğini; devlet adamlarının mûsikî sanatının birleştirici ve etki gücünden istifade edebildiklerini ifade etmek yerinde olacaktır.

Mezkur mûsikî üstatları, yaptıkları bestelerinde şiirin anlamı ve bestenin hangi zaman diliminde ve nerede okunacağı ile kime takdim edileceği hususlarına dikkat ederek bestelerini yaptıkları görülmektedir. Bu noktada hem kendi duygu durumlarını ve düşünce biçimlerini ifade eden en uygun makamı seçip duygu ve düşüncelerini ifade etme yolunu izlemişlerdir. Itrî’nin segâh makamında bestelediği Bayram Tekbiri ve Salat-ı Ümmiye’si buna en güzel örneklerden ikisidir. Çünkü segâh makamı, insanın dinî ve ulvi yönüne hitap etmekte ve onu Rabb’iyle baş başa kalıp Rabb’ini idrak etmesine vesile olmaktadır. Itrî’nin bir başka bestesi, seçmiş olduğu şiirinin anlamına uygun biçimdedir; Neva makamında bestelediği Hafız’ın gazellerinden birisidir. Bu gazel “Gülbün-i ıyş mîdemed sâkî-i gül’izâr kû” mısraı ile başlamıştır. Gazelde bahardan, sevgiliden ve sevgilinin güzelliğinden söz edilmiştir. Neva makamı da Farabi’nin belirttiği üzere lezzet ve ferahlık veren bir makamdır. Bu yönüyle hem güfte hem de bestede, mûsikînin ruhuna uygun bir ahenk yakalanmıştır.

Kaynakça

- Adar, Çağhan - Eroğlu, Mustafa Serhat. "İmam Hatip (Ortaokul-Lise) Okullarında Okumakta Olan Öğrencilerin Müzik Algıları Üzerine Bir Araştırma". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Akademik Müzik Araştırmaları Dergisi* 7/14 (2021), 270-297.
- Ak, Ahmet Şahin. *Avrupa'da ve Türk-İslam Medeniyetinde Müzikle Tedavi: Tarihi Gelişimi ve Uygulamaları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006.
- Ak, Ahmet Şahin. "Türk İslam Medeniyetinde Müzikle Tedavi". *TÜRKTOB Dergisi* 25 (2018), 57-61.
- Altunışık, Remzi vd.. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri-SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 5. Basım, 2007.
- Arslan, Fazlı. "Müzik Kuramcısı ve Efsanevi Kişilik Olarak Safiyyüddin-ı Urmevi". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/26 (2009), 165-180.
- Arslan, Fazlı. "İslâm Medeniyeti'nde Müsiki". *İslam Medeniyeti Tarihi*. ed. Eyüp Baş. 371-394. Ankara: Grafiker Yayınları, 2020.
- Babaç, Ezgi Erteç - Yıldız, Gökay. "Dil Gelişiminde Müziğin Yeri". *Fine Arts Journal* 13/3 (2018), 10-22.
- Baymur, Feriha Balkış. *Genel Psikoloji*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 16. Basım, 2004.
- Beksaç, A. Engin. "Nüreddin Zengi Bimâristanı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/262-263. İstanbul: İSAM Yayınları, 2007.
- Çaydere, Öznur Öztosun. "Dil Gelişimi ve Okuma Eğitiminde Müziğin Etkisi". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 6/3 (2006), 131-136.
- Çırak, Cem - Tutu, Sıtkı Bahadır. "İsmail Dede Efendi Ekolünde Usta-Çırak (Hoca-Öğrenci) İlişkileri". *Eurasian Journal of Music and Dance* 17 (2020), 159-174.
- Çoban, Adnan. *Müzikterapi: Ruh Sağlığı için Müzikle Tedavi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2005.
- D'Angelo, James. *İnsan Sesinin İyileştirici Gücü: Sağlıklı ve Uyumlu Bir Yaşam İçin Martralar, İlahiler ve Doğal Sesler*. İstanbul: Dharma Yayınları, 2007.
- Doğan, Banu. *Avrupa'da Müzik ile Terapi*. İstanbul: Genç Mephisto Kitabevi, 2006.
- Feyzioglu, Nesrin. "Türk Müsikisinin Modernleşmesi Bağlamında Hammamizâde İsmail Dede Efendi ve Ferahfezâ Makamı". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21/2 (2017), 625-646.
- Gençel, Özge. "Müzikle Tedavi". *Kastamonu Eğitim Dergisi* 14/2 (2006), 697-706.
- Göher, Feyzan M.. "Müziğin Toplumsal İşlevi Müzik, Siyaset, Din ve Ekonomi". 38. *ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bilgileri (15.10.2007))*. ed.. Zeki Dilek vd. 1/301-3013. Ankara: Ankara Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2011.
- Gönül, Mehmet. "Buhûrizâde Mustafa İtrî Efendi'nin Bayram Tekbiri ve Salât-ı Ummiyyesi İçin Usul Tekbirleri". *İslam Sanat, Tarih, Edebiyat ve Müsikisi Dergisi* 20 (2012), 155-164.
- Gönül, Mehmet - Altıntuğ, Onur. "Dinler ve Müsiki". *İslam Sanat, Tarih, Edebiyat ve Müsikisi Dergisi* 24 (2014), 43-62.
- Güray, Cenk - Tokaç, Murat Salim. "XII. Yüzyıl Osmanlı Müzik Geleneği ve Buhurizade Mustafa İtrî Efendi". *Folklor/Edebiyat Dergisi* 19/75 (2013), 193-210.
- Hafız-ı Şirâzi, Hâce Şemseddin Muhammed. "Gazel 414". *Ganjoor*. Erişim 28 Mayıs 2022. <https://ganjoor.net/hafez/ghazal/sh414>
- Hatipoğlu, Emrah. "Buhûrizâde Mustafa İtrî Efendi'ye Ait Segâh Âyin-i Şerifi'nin Makâm ve Geçki Açısından Tahlihi". *İslam Sanat, Tarih, Edebiyat ve Müsikisi Dergisi* 19 (2012), 175-194.
- Karamızrak, Neslihan. "Ses ve Müziğin Organları İyileştirici Etkisi". *Koşuyolu Kalp Dergisi* 17/1 (2014), 54-57.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler*. Ankara: Nobel Yayınları, 2020.
- Kavaklıçeşme, Hüsna. "Ölümünün 300. Yılında Bestekâr Buhurizâde Mustafa İtrî Efendi". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 47 (2012), 391-392.
- Koca, Fatih. "İslam Medeniyeti'nde Dinî Müsiki (Câmi ve Tekke Müsikisi)". *İslam Medeniyeti tarihi*. ed. Eyüp Baş. 395-411. Ankara: Grafiker Yayınları, 2020.
- Kulakaç, Nurşen vd.. "Yaşam Kalitesi Üzerine Müziğin Etkisi". *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 5/4 (2016), 67-70.
- Oyan, Selin - Sağlamtimur, Baybars. "Müziğin İnsanlar ve Çeşitli Canlılar Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi". *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi* 2/1 (2016), 77-82.
- Öcebe Kurap, Didem vd.. "Müzik Terapi ve Yaşlı Sağlığı". *Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hemşirelik Dergisi* 1/2 (2019), 112-115.
- Özcan, Nuri (1999). "İtrî Efendi, Buhûrizâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/220-221. İstanbul: İSAM Yayınları, 1999.
- Özcan, Nuri (2001). "İsmail, Dede Efendi, Hamâmizâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/93-95. İstanbul: İSAM Yayınları, 2001.
- Öztürk, Levent vd.. *Makamdan Şifaya Müzikle Tedavide Türk Müziğinin Kullanımı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Basım, 2017.

Itrî Efendi ve Dede Efendi Özelinde Mûsikî ve Mûsikînin Psiko-Sosyal Açıdan Etkisi

- Sezer, Fahri. *Mûzikle Terapinin Sınav Kaygısı, Öfke ve Psikolojik Belirtiler Üzerindeki Etkisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2009.
- Sezer, Fahri. "Lise Öğrencilerinin Öfke Durumları Üzerine Mûzikle Terapinin Etkisi". *Education Sciences* 5/4 (2010), 1595-1612.
- Sezer, Fahri. "Öfke ve Psikolojik Belirtiler Üzerine Müziğin Etkisi". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/1 (2011), 1472-1493.
- Somakçı, Pınar. "Türklerde Mûzikle Tedavi". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/15 (2003), 131-140.
- Sönmez, Devrim. *Antik Dönemde Anadolu'da Müzik ve Müzik Aletleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Şahin, Sefa. "Segah, Dini Duyguları Ortaya Çıkaran Bir Makam". *Anadolu Ajansı*. Erişim 19.05.2022. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/segah-dini-duygulari-ortaya-cikaran-bir-makam/1168274>
- Şahin, İlkyay. "Mûzik ve Din". *Din Sosyolojisi*. ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu. 421-430. Ankara: Grafiker Yayınları, 2020.
- Turabi, Ahmet Hakkı. "İbn Sînâ: Mûsiki". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/336-337. İstanbul: İSAM Yayınları, 1999.
- Uçan, Ali. *İnsan ve Müzik, İnsan ve Sanat Eğitimi*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 1994.
- Utebay, Aytac Mert. "Türk-İslam Medeniyetinden Günümüz Türkiyesine Mûzikle Tedavi". *Sanat ve İnsan Dergisi* 4/1 (2020), 58-80.
- Uyar, Meltem - Korhan, Esra Akın. "Yoğun Bakım Hastalarında Müzik Terapinin Ağrı ve Anksiyete Üzerine Etkisi". *Ağrı* 24/4 (2011), 139-146.
- Wu, Shwu Ming. "Effects of Music Therapy on Anxiety, depression and Self-esteem of Undergraduates". *Psychologia Journal* 45 (2002), 104-114.
- Yazıcı, Derya. "Mûziğin İnsan Beyni Üzerindeki Etkisi". *International Journal of Cultural and Social Studies* 3/1 (2017), 88-103.
- Yılmaz, Begüm - Can, Ümit Kubilay. "Türkiye'de Müzik Terapi Uygulamalarında Kullanılan Müzikler". *OPUS: Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 13/19 (2019), 592-620.
- Yörükçüoğlu, İsmail. "Buhûrîzâde Mustafâ İtrî Efendi'nin Segâh Âyîn-ı Şerîfi'nin Elde Bulunan Beş Önemli Nüshasının Karşılaştırılarak İncelenmesi". *Uluslararası Rating Academy Kongresi: Bilim, Kültür ve Sanat'ta Güzeli Arayış-Bildiriler Kitabı*. ed. Özge Uysal Şahin. 117-140. Çanakkale: Ratinc Academy, 2017.
- ابن سینا، ابوعلی حسین بن عبدالله . جوامع علم موسیقی از ریاضیات شفای بوعلی سینا. برگردان و شرح: عبدالله انوار. همدان: بنیاد علمی و فرهنگی بوعلی سینا، ۱۳۹۳ (۲۰۱۴).
- بلخاری، حسن. "جایگاه درمانی موسیقی در اثر ابن سینا". خبر آنلاین. تاریخ دسترسی ۲۰۰۵.۲۰۲۲. <https://www.khabaronline.ir/news/570068/> جایگاه-درمانی-موسیقی-در-اثر-ابن-سینا